

Національний університет "Чернігівський колегіум" імені Т.Г.Шевченка

**Навчально-науковий інститут історії та соціогуманітарних дисциплін
імені О.М. Лазаревського**

Кафедра історії України, археології та краєзнавства

“ЗАТВЕРДЖУЮ”

Завідувач кафедри

А.М. Острянка

(підпис)

(прізвище та ініціали)

РОБОЧА ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

ІСТОРІЯ УКРАЇНИ ЛИТОВСЬКО-ПОЛЬСЬКОЇ ДОБИ

(назва навчальної дисципліни)

Освітня програма 032 Історія та археологія
014 Середня освіта (Історія)

2022 – 2023 навчальний рік

Робочу програму розглянуто та схвалено на засіданні кафедри історії України, археології та краєзнавства Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка

Протокол № 1 від “31” серпня 2022 року.

Розробники: Гринь Олена Володимирівна, кандидат історичних наук, доцент, доцент кафедри історії України, археології та краєзнавства.

Мова навчання – українська.

Мета та завдання навчальної дисципліни

Навчальна дисципліна «Історія України литовсько-польської доби» є обов'язковою в освітніх програмах 032 Історія та археологія та 014 Середня освіта (Історія).

Метою навчальної дисципліни “Історія України литовсько-польської доби” є формування національно-культурної ідентичності, патріотичного світогляду, активної соціальної та громадянської позиції, почуття власної гідності у результаті осмислення соціального та морального досвіду минулих поколінь, розуміння історії і культури України в контексті історичного процесу.

Основними **завданнями** вивчення дисципліни “Історія України литовсько-польської доби” є:

– поглиблення інтересу до історії України як сфери знань і навчальної дисципліни, розвиток мисленневих здібностей та умінь, необхідних для розуміння сучасних викликів;

– набуття системних знань про факти, події, явища, тенденції в Україні з позицій цінності життя людини, утвердження єдності й соборності українського народу, значення європейських культурних і правових традицій для суспільних процесів в Україні, зміцнення національних інтересів і суверенітету в контексті світового історичного процесу;

– розвиток історичного, критичного та творчого мислення, здатності розуміти загальний хід історичного процесу;

– долучення до духовних і культурних надбань і цінностей, історико-культурних традицій українського й інших народів;

– сприяння формуванню політичної та правової культури, громадянської самосвідомості, пошани до державної символіки України.

Предметом вивчення є історія українських земель у другій половині XIII – першій половині XVI ст.

Програма навчальної дисципліни складається з двох змістових модулів:

1. Українські землі у середині XIII – першій половині XIV ст. Включення українських земель до складу сусідніх держав у другій половині XIV ст. Українські землі у складі Великого князівства Литовського.

2. Українські землі у 1569–1648 рр.

Обсяг дисципліни

	Денна форма	Заочна
Кількість кредитів ECTS	4	4
Кількість годин:	120	120
- лекції	26	12
- практичні / семінарські	20	8
- лабораторні	-	-
- індивідуальні завдання	-	-
- самостійна робота студента	74	100

Статус навчальної дисципліни – нормативна.

Передумови для вивчення дисципліни. Вивчення раніше «Стародавньої історії України».

Очікувані результати навчання (програмні результати навчання, загальні та фахові компетентності), що формуються у процесі вивчення дисципліни «Історії України литовсько-польської доби» (освітня програма 032 Історія та археологія):

Загальні (шифри зазначені згідно освітньо-професійної програми):

Вправність мислення

ЗК1. Здатність до абстрактного мислення, аналізу і синтезу.

ЗК2. Здатність робити смислові узагальнення та висновки, виявляти в інформаційних даних і концептах хиби й вразливі місця, суперечності та неповноту аргументації.

ЗК3. Готовність до пізнання нового і неперервного навчання, до опанування нових знань та стратегій/способів мислення.

ЗК4. Здатність раціонально організувати власну діяльність та ефективно використовувати час.

Розвиненість рефлексії

ЗК5. Здатність відрізнити суб'єктивні, спонтанні складові суджень від об'єктивних і аргументованих, вміти надавати перевагу останнім.

ЗК6. Критичність та самокритичність мислення.

ЗК7. Схильність до самоперевірки отриманих результатів, турбота про якісне виконання професійних завдань.

Інтелектуальна комунікація

ЗК8. Увага і толерантність до іншої (й інакшої) думки, здатність аналізувати її зміст та структуру в процесі спілкування та адекватно на неї реагувати.

ЗК9. Здатність брати участь в інтелектуальних дискусіях, використовувати ввічливі форми звернення до опонента, концентруватися на значущих складових судження, не переходячи на особистості.

ЗК10. Навички публічного мовлення, здатність ясно та виразно висловлюватися в процесі комунікації.

ЗК11. Навички роботи в групі, розподіл функцій в колективній роботі.

ЗК12. Відкритість, здатність сприймати та враховувати зауваги, оптимізувати власну позицію в процесі обговорення, налаштованість на діалог, залучення у власні міркування висловлених слухних ідей.

ЗК13. Навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

Мовно-текстологічна здатність

ЗК14. Аналіз та інтерпретація гуманітарного тексту: здатність виокремити та відтворити смислову структуру тексту, оцінити послідовність та валідність аргументації, виділити продуктивні ідеї.

ЗК15. Порівняння змісту різних текстів, пошук та узагальнення інформації з досліджуваної проблеми.

ЗК16. Навички написання аналітичних і публіцистичних гуманітарних текстів, реферування, створення систематизованих оглядів спеціальної літератури. Дотримання стандартів академічного оформлення тексту.

ЗК17. Здатність використовувати (усно і письмово) державну мову в усіх сферах суспільного життя, читати фахову літературу іноземною, зокрема англійською мовою.

Особиста ціннісно-вольова налаштованість

ЗК18. Інтелектуальне сумління, чесність у своїй справі та уникання симуляцій, плагиату й інших виявів академічної недоброчесності.

ЗК19. Розуміння необхідності відповідального ставлення до роботи, чіткого і своєчасного виконання обов'язків.

ЗК20. Здатність працювати в колективі та самотійно, виявляти ініціативу, уникати некритичного слідування авторитетам.

ЗК21. Здатність життєво й фахово реалізовувати себе на основі ціннісно-світоглядних надбань людства (зокрема сприйняття людини не як засобу, а як цілі й цінності), що нерозривно поєднана з навичками критичного мислення, опануванням і обстоюванням громадянських чеснот і прав, соціальною відповідальністю, а також патріотичним піклуванням про продуктивний розвиток держави і суспільства.

ЗК22. Здатність розуміти світоглядні, правові, соціальні, економічні, культурно-історичні, духовно-моральні питання, що виходять за межі фахової спеціалізації, завдяки чому відповідально й ефективно діяти в різних суспільних контекстах, сприяючи позитивному розв'язанню нагальних проблем.

Фахові (шифри зазначені згідно освітньо-професійної програми):

ФК10. Знати і володіти на фаховому рівні методами викладання історії та суміжних дисциплін у загальноосвітніх навчальних закладах різних типів.

Програмні результати навчання (шифри зазначені згідно освітньо-професійної програми):

ПРН13. обґрунтовувати вибір методики опрацювання речових джерел і текстів.

ПРН39. застосовувати сучасні методики викладання історії.

Очікувані результати навчання (програмні результати навчання, загальні та фахові компетентності), що формуються у процесі вивчення дисципліни «Історія України другої половини ХХ – початку ХХІ ст.» (освітня програма 014 Середня освіта (Історія)

Загальні (шифри зазначені згідно освітньо-професійної програми):

ЗК 01. Здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні.

ЗК 02. Здатність зберігати та примножувати культурні цінності на основі розуміння закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство, зберігати баланс між

професійним та особистим життям.

ЗК 05. Здатність ефективно працювати одноосібно, у складі команди і в мультидисциплінарному оточенні.

ЗК 06. Здатність використовувати інформаційні і комунікаційні технології.

ЗК 07. Здатність спілкуватися державною мовою усно та письмово.

Фахові (шифри зазначені згідно освітньо-професійної програми):

ФК 09. Здатність орієнтуватися в історичному часі, застосовувати періодизацію як спосіб пізнання історичного процесу, доцільно використовувати категоріально-понятійний апарат і хронологію історичної науки. Здатність розкривати загальну структуру історичної науки на основі взаємозв'язку основних історичних процесів та постатей.

ФК 10. Здатність до абстрактного мислення, пошуку, оброблення, аналізу та синтезу інформації з різних джерел.

ФК 11. Здатність обґрунтовано визначати роль України в загальноєвропейських та світових культурних процесах.

Програмні результати навчання (шифри зазначені згідно освітньо-професійної програми):

ПРН 01. Уміння аналізувати й розв'язувати складні спеціалізовані задачі і практичні проблеми у сфері професійної діяльності або навчання.

ПРН 02. Розуміння значення культури як форми людського існування, здатність цінувати різноманіття та мультикультурність світу і керуватися у своїй діяльності сучасними принципами толерантності, діалогу і співробітництва.

ПРН 03. Володіння концептуальними науковими та практичними знаннями та здатністю до критичного осмислення теорій, принципів, методів і понять у сфері професійної педагогічної діяльності та/або навчанні історії.

ПРН 11. Здатність чітко і логічно відтворювати базові історичні знання, оцінювати нові відомості, факти, події та інтерпретації в контексті формування в учнів цілісної історичної картини світу.

ПРН 12. Розуміння й використання основних сучасних термінів і положень історичних наук та методики їх викладання, а також здатність аналізувати, порівнювати і класифікувати результати діяльності науковців різних напрямків і шкіл. Знання та розуміння історіографії для аналізу сучасних наукових дискусій із проблем вітчизняної та всесвітньої історії.

ПРН 13. Уміння використовувати методологію історії як науки, характеризувати об'єктивно й неупереджено історичні події та постаті різних історичних періодів, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між окремими подіями та явищами на підставі критичного аналізу історичних джерел, інтеграції їх змісту, визнання й сприйняття різноманітності їх оцінок.

Критерії оцінювання результатів навчання

Шкала оцінювання

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка за шкалою ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсової роботи (проєкту), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	
83 – 89	B	добре	
75 – 82	C		
68 – 74	D		
60 – 67	E	задовільно	
35 – 59	Fx	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0 – 34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Засоби діагностики результатів навчання

Екзамени, тести, реферати, есе, презентації результатів виконаних завдань та досліджень, студентські презентації та виступи на наукових заходах.

Програма та структура навчальної дисципліни

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин												
	денна форма						заочна форма						
	Разом	у тому числі					Разом	у тому числі					
		л	пр	лаб	інд	ср с		л	пр	лаб	інд	ср с	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	
Модуль 1													
Змістовий модуль 1.													
Київщина, Чернігово-Сіверщина та Переяславщина після монголо-татарської навали. Галицько-Волинська держава (середина XIII – перша половина XIV ст.). Включення українських земель до складу сусідніх держав у другій половині XIV ст. Українські землі у складі Великого князівства Литовського													
Тема 1. Вступ. Міжнародна ситуація навколо українських земель в другій половині XIII – середині XIV ст. і їх поділ сусідніми державами	12	4	4			4	14	2	2				10
Тема 2. Політична ситуація в українських землях в другій половині	18	6	2			12	14	4	-				10

XIV – середині XVI ст.												
Тема 3. Суспільно-політичний, соціально-економічний та культурний розвиток українських земель у складі Великого князівства Литовського	16	-	4			12	12	-	2			10
Разом за змістовим модулем 1	46	10	10			28	40	6	4			30
Змістовий модуль 2. Українські землі у 1569 – 1648 рр.												
Тема 1. Включення до складу Польщі Київщини, Волині, Брацлавщини. Релігійне життя	16	6	-			10	12	2	-			10
Тема 2. Соціально-економічний розвиток України після Люблінської унії	12	-	2			10	10	-	-			10
Тема 3. Культура України в XVI – першій половині XVII ст.	14	-	2			12	12	-	2			10
Тема 4. Виникнення українського козацтва	12	2	2			8	6	2	-			4
Тема 5. Основні тенденції розвитку козацтва у другій половині XVI – першій половині XVII ст.	20	8	4			10	10	2	2			6
Разом за змістовим модулем 2	74	16	10			50	60	6	4			
Усього годин	120	26	20			74	90	12	8			100

Теми практичних занять

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Українські землі у другій половині XIII – на початку XIV ст.	2
2	Галицько-Волинська держава у другій половині XIII – середині XIV ст.	2
3	Становище українських земель у складі Великого князівства Литовського (друга половина XIV – початок XV ст.)	2
4	Суспільно-політичні та соціально-правові відносини в українських землях наприкінці XIV – у першій половині XVI ст.	2

5	Економіка українських земель у XIV – першій половині XVII ст.	2
6	«Устава на волоки» 1557 р. та виникнення фільваркового господарства	2
7	Культура в українських землях у другій половині XIII – першій половині XVII ст.	2
8	Виникнення українського козацтва	2
9	Військові походи українського козацтва проти Туреччини та Кримського ханства у першій чверті XVII ст.	2
10	Козацькі повстання	2
Усього годин практичних занять		20

Самостійна робота

№ з/п	Назва теми	Кількість годин
1	Галицько-Волинський літопис як джерело з історії Галицько-Волинського князівства	8
2	Писемні джерела з історії України другої половини XIV – першої половини XVI ст.	10
3	Найбільші міста України у другій половині XIV – першій половині XVI ст. Українські гуманісти XV - XVI ст.: Ю.Дрогобич, П.Русин, С.Оріховський	12
4	Герасим та Мелетій Смотрицькі: життєві долі та творча спадщина Історичний портрет Петра Могили	6 6
5	Наративні джерела про соціально-економічний розвиток України після Люблінської унії	8
6	Пам'ятки української літератури другої половини XVI – першої половини XVII ст.	7
7	Військовий, політичний та адміністративно-територіальний устрій Запорозької Січі. Правові норми та судочинство	5
8	Історичний портрет Петра Сагайдачного	4
	Разом	74

Форми контролю навчальних досягнень

(поточний та підсумковий)

III семестр (екзамен)

	Поточне оцінювання та самостійна робота								Екзамен	Сума
	Змістовий модуль 1				Змістовий модуль 2					
Тема	1	2	3	4	5	6	7	8	25	100
Бали	10	5	10	10	10	10	10	10		

Методи навчання

1. Інтерактивні методи навчання (диспут, навчальні ігри).
2. Словесні методи навчання (лекція, бесіда).
3. Практичні методи навчання (виконання творчих завдань, підготовка доповідей, презентацій).
4. Проблемний виклад матеріалу.
5. Дослідницький метод навчання.

Методи контролю

1. Усне опитування, участь у груповій роботі.
2. Творчі роботи, презентації.
3. Контрольна робота.

Засоби діагностики успішності та якості навчання

- студентські проєкти, презентації та виступи на практичних заняттях;
- усна відповідь;
- письмова робота.

Методичне забезпечення

1. Гринь О.В. Практикум з історії України литовсько-польської доби. Чернігів: Видавець Лозовий В.М., 2011. 423 с.
2. Навчальна програма.
3. Робоча програма навчальної дисципліни.
4. Методичні матеріали до практичних занять.
5. Завдання для самостійного опрацювання.
6. Історичні карти.
7. Мультимедійний проєктор, презентації Power Point.

Рекомендовані джерела інформації

Джерела

1. Бевзо О. А. Львівський літопис і Острозький літописець. Київ: Наукова думка, 1971. 199 с. URL: <http://litopys.org.ua/ostrog/ostr.htm>
2. Боплан Г. Л. Опис України. Київ: Видавництво Стебляк О.Ф., 2017. 168 с.
3. Буквар Івана Федорова. Київ: Дніпро, 1975. 96 с.
4. Булос ібн аз-Заїм (Павло Халєбський). Подорож патріарха Макарія (уривки) / [перекл., передмова і коментарі Я. Полотнюка]. *Дзвін*. 1990. № 9. С. 119–124.
5. Вирський Д. Околиця Ренесансу: Річпосполитська історіографія України (XV – середина XVII ст.). У 2-х ч. Київ: Інститут історії України НАН України, 2008. Ч. 2 (Додатки). URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Vyrskyi_Dmytro/Richpospolytska_istoriografiiia_Ukrainy_XV_-_seredyna_XVII_st_Chastyna_1/
6. Вишенський І. Твори / [пер. В. Шевчука]. Київ: Дніпро, 1986. URL: <http://sites.utoronto.ca/elul/Vyshenskyi/index.html>
7. Галицько-Волинський літопис / за ред. М.Ф. Котляра. Київ: Наукова думка, 2002. 394 с.
8. Іваньні О. Хроніка європейської Сарматії / упор. Ю. Мицик. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 1006 с.
9. Герберштейн Сигизмунд. Записки о Московии под ред. А.Л. Хорошкевич. Москва: РАН. Інститут славянознавства, 2008. URL:

http://publ.lib.ru/ARCHIVES/G/GERBERSHTEYN_Sigizmund/_Gerbershteyn_S.html

10. Грамоти XIV ст. / упоряд. М. М. Пещак. Київ: Наукова думка, 1974. 219 с.

11. Груневег М. З подорожніх записок (фрагменти). *На переломі. Друга половина XV – перша половина XVI ст.* Київ: Україна, 1994. С. 280–287.

12. Давня українська література: Хрестоматія / [упор. М. М. Сулими]. Київ: Освіта, 1998. 655 с.

13. Джиованни дель Плано Карпини. История монголов // Путешествие в восточные страны Плано Карпини и Рубрука / [пер. А. И. Малеина; под. ред. Н. П. Шастиной]. Москва, 1957. URL: <http://www.hist.msu.ru/ER/Etext/carpini.htm>

14. Дрогобич Юрій. Роки і пророцтва / Ю. Дрогобич / [уклад. і наук. ред. В. М. Вандишев]. Харків, 2002.

15. Збірник козацьких літописів: Густинський, Самійла Величка, Грабянки / [упоряд. В. Крекотень, В. Шевчук, Р. Іванченко]. Київ: Дніпро, 2006. 976 с.

16. Історія України: Джерельний літопис / упоряд. В. І. Червінський, М. І. Обушний, Т. Ю. Горбань, В. Є. Кругляков та ін. Київ, 2008. 800 с.

17. Києво-Печерський патерик. Київ: Наукова думка, 1990. 180 с.

18. Київський літопис першої чверті XVII ст. / [вступна стаття та підготовка до друку В. І. Ульяновського, Н. М. Яковенко]. *Український історичний журнал*. 1989. № 2. С. 107–120; 1989. № 5. С. 103–114.

19. Коли земля стогнала: друга половина XVI – перша половина XVII ст. / [упоряд. В. О. Щербак]. Київ: Україна, 1995. 432 с.

20. Літопис гадяцького полковника Григорія Грабянки. Київ: Товариство «Знання» України, 1992. 192 с.

21. Літопис Самовидця. Київ: Наукова думка, 1971. 208 с.

22. Лясота Е. Щоденник (фрагменти). *На переломі. Друга половина XV – перша половина XVI ст.* Київ: Україна, 1994. С. 277–280.

23. Між двох вогнів: друга половина XVI – перша половина XVII ст. / [упоряд. І. О. Ворончук]. Київ: Україна, 1996. 413 с.

24. Пам'ятки братських шкіл на Україні (кінець XVI – початок XVII ст.): Тексти і дослідження / [редкол.: В. І. Шинкарук та ін.]. Київ: Наукова думка, 1988. 568 с.

25. Перлини духовності. Твори української світської літератури від часів Київської Русі до XVII ст. Київ: Грамота, 2003. 470 с.

26. Першодрукар Іван Федоров та його послідовники на Україні (XVI – перша половина XVII ст.): Збірник документів / [упоряд. Я. Д. Ісаєвич, О. А. Купчинський та ін.]. Київ, 1975.

27. Привілеї міста Львова XIV–XVIII ст. (XIV–XVIII ст.): Збірник документів / [упоряд. М. Капраль]. Львів, 2010. Т. 1. 544 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0009155>

28. Рубрук В. Подорож у східні краї. Київ: Апріорі, 2018. 240 с.

29. Руська (Волинська) метрика. Регести документів коронної канцелярії для українських земель (Волинське, Київське, Брацлавське, Чернігівське воєводства). 1569 – 1673 / [упор. Г. Боряк, Г. Вайс, К. Вислобоков та ін.]. Київ: ДКАУ, 2002. 983 с. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Boriak_Hennadii/Ruska_Volynska_metryka_rehesty_dokumentiv_Koronnoi_kantseliarii_dlia_ukr_zemel_Volynske_Kyivske_Brat/
30. Січинський В. Чужинці про Україну. На переломі: друга половина XV – перша половина XVI ст. / упоряд. О. В. Русина. Київ: Україна, 1994. С. 267–276.
31. Статути Великого князівства Литовського. У 3 т., 4 кн. / [за ред. С. Ківалова, П. Музиченка, А. Панькова]. Одеса: Юридична література, 2003–2004.
32. Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина / Упор. В. М. Кравченко, Н. М. Яковенко. Київ: Наукова думка, 1990. 408 с.
33. Українські гуманісти епохи Відродження: Антологія: у 2 ч. / [відп. ред. В. М. Нічик]. Київ: Наукова думка, Основи, 1995. Ч. 1. 430 с.; Ч. 2. 429 с.
34. Чернігівський літопис / [підготовка до друку, передмова і коментар Ю. Мицика]. *Сіверянський літопис*. 1996. № 4 (10). С. 105–122.
35. Шевальє П. Історія війни козаків проти Польщі / [підгот. до друку А. З. Барабой і О. А. Бевзо; пер. Ю. І. Назаренка]. Київ: Томіріс, 1993. 224 с.
36. Щоденник Еріха Лясоти із Стеблова / [переклад, підготовка до друку, редагування Л. В. Пашина, Г. І. Калайда, А. Л. Сокульський]. *Запорозька старовина*. Київ, Запоріжжя, 2003. С. 222–277.

Література Основна

37. Бойко О. Д. Історія України: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ: Академія, 2014. 720 с.
38. Гринь О. В. Практикум з історії України литовсько-польської доби. Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2011. 423 с.
39. Історія України: навчальний посібник / під ред. В. А. Смолія. Київ: Альтернативи, 2002. 472 с.
40. Уривалкін О. М. Історія України (середина XIII – середина XVII ст.). Київ: Кондор, 2005. 284 с.
41. Шевчук В. П. Історія української державності: Курс лекцій. Київ: Либідь, 1999. 480 с.
42. Яковенко Н. Нарис історії середньовічної та ранньомодерної України. Київ: Критика, 2009. 584 с.
43. Яковенко Н. Нарис історії України з найдавніших часів до кінця XVIII ст. Київ: Генеза, 1998. 380 с. URL: https://royallib.com/book/yakovenko_natalya/naris_stor_ukrani_z_naydavnishih_chasv_do_kntsya_XVIII_st.html

Допоміжна

44. Апанович О. Розповіді про запорозьких козаків. Київ: Дніпро, 1991. 333 с.
45. Бумблаускас А., Кіркене Г., Черкас Б., Ващук Д., Скурвідайте Л. Епоха Віговта в історії України. Київ: Балтія-друк, 2020. 208 с.
46. Войтович Л. Удільні князівства Рюриковичів і Гедиміновичів у XII–XVI ст. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1996. 256 с. URL: <http://resource.history.org.ua/item/0013170>
47. Голобуцький В. Запорозьке козацтво. К: Вища школа, 1994. 539 с.
48. Грушевський М. С. Історія України-Руси. Київ: Наукова думка, 1993–1995. Т. III – VIII.
49. Гуслистий К. Україна під литовським пануванням і її захоплення Польщею (з кінця XV – по 1569 р.). Київ: Видавництво АН УРСР, 1939. 194 с. URL: http://history.org.ua/LiberUA/narus_1939_2/narus_1939_2.pdf
50. Історія України в особах: Литовсько-польська доба. Київ: Україна, 1997. 271 с.
51. Історія України в особах: IX – XVIII ст. Київ: Україна, 1993. 395 с.
52. Історія українського козацтва: Нариси: у 2 т. Київ Вид. дім "Києво-Могилянська академія", 2006. 800 с.; 2007. 724 с. URL: http://resource.history.org.ua/cgi-bin/eiu/history.exe?&I21DBN=ELIB&P21DBN=ELIB&S21STN=1&S21REF=10&S21FMT=elib_all&C21COM=S&S21CNR=20&S21P01=0&S21P02=0&S21P03=ID=&S21COLORTERMS=0&S21STR=0009607
53. Історія української культури: у 5 т. Т. 2. Українська культура XIII – першої половини XVII ст. Київ: Наукова думка, 2001. 848 с.
54. Котляр М. Ф. Галицько-Волинська Русь. Київ: Альтернативи, 1998. 335 с.
55. Крип'якевич І. Галицько-Волинське князівство. Київ: Наукова думка, 1984. 176 с.
56. Кулаковський П. Чернігово-Сіверська земля у складі Речі Посполитої (1618 – 1648). Київ: Темпора, 2006. 496 с.
57. Леп'явко С. Козацькі війни кінця XVI ст. в Україні. Чернігів: Сіверянська думка, 1996. 287 с.
58. Леп'явко С. Українське козацтво у міжнародних відносинах (1561 – 1591). Чернігів: Сіверянська думка, 1999. 214 с.
59. Наливайко Д. Очима Заходу. Рецепція України в Західній Європі XI–XVIII ст. Київ: Основи, 1998. 578 с. URL: <http://litopys.org.ua/ochyma/ochrus.htm>
60. Плохій С. Наливайкові віра: Козацтво та релігія в ранньомодерній Україні. Критика, 2005. 496 с.
61. Русина О. Незнайома Клію / О. Русина, В. Горобець, Т. Чухліб. Київ: Наукова думка, 2002. 310 с.
62. Русина О. Сіверська земля у складі Великого князівства. Київ, 1998. 243 с. URL:

https://shron1.chtyvo.org.ua/Rusyna_Olena/Siverska_zemlia_u_skladi_Velykoho_kniazivstva_Lytovskoho.pdf?

63. Русина О. Україна під татарами і Литвою. Київ: Альтернативи, 1998. 320 с.

64. Сас П. М. Політична культура українського суспільства (кінець XVI – перша половина XVII ст.). Київ: Либідь, 1998. 296 с.

65. Сергійчук В. Іменем Війська Запорозького: Українське козацтво в міжнародних відносинах XVI – середини XVII століття. Київ: Україна, 1991. 251 с.

66. Смолій В. А., В. С. Степанков. Українська національна революція XVII ст. (1648 – 1676 рр.). Київ: Альтернативи, 1999. 351 с.

67. Україна: литовська доба 1320 – 1569 / упоряд. О. Русина, І. Сварник, Л. Войтович та ін. Київ: Балтія-Друк, 2008. 176 с.

68. Українське козацтво: Мала енциклопедія / [кер. авт. колект. Ф. Г. Турченко; відпов. ред. С. Р. Лях]. Київ: Генеза; Запоріжжя: Прем'єр, 2006. 670 с.

69. Черкас Б. Степовий щит Литви. Українське військо Гедиміновичів. Київ: Темпора, 2011. 144 с.

70. Чухліб Т. Козаки та Яничари: Україна у християнсько-мусульманських війнах 1500 – 1700 років. Київ: Києво-Могилянська академія, 2010. 435 с.

71. Шабульдо Ф. М. Землі Юго-Западної Русі в складі Великого князівства Литовського. Київ: Наукова думка, 1987. 185 с.

72. Щербак В. Українське козацтво: формування соціального стану (друга половина XV – середина XVII ст.). Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2006. 300 с.

73. Яворницький Д. Історія запорозьких козаків: у 3 т. Київ: Наукова думка, 1990-1993. Т. 1. 596 с.; Т. 2. 566 с.; Т. 3. 586 с.

74. Яковенко Н. Паралельний світ. Дослідження з історії уявлень та ідей в Україні XVI – XVII ст. Київ: Критика, 2002. 415 с.

75. Яковенко Н. Українська шляхта з кінця XIV – до середини XVII століття. Волинь і Центральна Україна. Київ: Критика, 2008. 470 с.

Інтернет-ресурси:

1. <https://kozaku.in.ua>. Історія лицарства. URL: <https://kozaku.in.ua>
2. Козацтво XV–XXI ст. URL: <http://www.cossackdom.com>
3. Інститут історії України НАН України. URL: <http://www.history.org.ua>
4. Ізборник. URL: <http://litopys.org.ua>
5. Мислене древо. URL: <http://www.myslenedrevo.com.ua>
6. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://nbuv.gov.ua>
7. Спецпроект «Історія України в історіях». URL: <https://znohistory.ed-era.com>

8. Східна література. Середньовічні історичні джерела Сходу і Заходу.
URL: <http://www.vostlit.info>
9. Історія та гуманітарні науки. <http://ukrhist.at.ua>